

Пунтус Д. А.,
доктор філософії права,
помічник судді

Черкаського окружного адміністративного суду

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ КЕРІВНИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

THE HISTORICAL ASPECT OF SOCIAL SECURITY GUIDELINES

У статті проведено ґрунтовний аналіз еволюції соціального забезпечення від ранніх форм взаємодопомоги до сучасних комплексних систем соціального захисту. Дослідження охоплює ключові історичні етапи, що вплинули на формування та розвиток соціальних систем, а також розглядає вплив важливих історичних подій, таких як індустріальна революція, Перші та Другі світові війни, на трансформацію соціального забезпечення.

Висвітлено вплив індустріальної революції на формування перших систем соціального страхування, а також роль світових воєн у розширенні соціальних програм. Основна увага приділяється аналізу змін у керівних принципах соціального забезпечення протягом різних епох. Від примітивних форм соціальної допомоги в первісних спільнотах до організованих державних систем соціального захисту, автори висвітлюють, як соціально-економічний розвиток, політичні реформи та міжнародні ініціативи сприяли еволюції принципів соціального забезпечення.

У статті також розглядаються сучасні виклики, з якими стикаються системи соціального забезпечення у контексті глобалізації, старіння населення, змін на ринку праці та екологічних криз. Автор наголошує на необхідності адаптації керівних принципів соціального забезпечення до нових умов та пошуку інноваційних рішень для забезпечення стійкого соціального розвитку.

Підкреслюється, що історичний аналіз керівних принципів соціального забезпечення дозволяє виявити ключові фактори, що впливають на ефективність соціальних систем, і може бути корисним для розробки стратегій подальшого розвитку соціального забезпечення.

Робиться висновок, що дослідження історичного аспекту керівних принципів соціального забезпечення надає важливі інсайти для розуміння динаміки розвитку соціальних систем і їхньої адаптації до сучасних викликів, що сприяє формуванню більш ефективних та стійких моделей соціального захисту в майбутньому.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, принципи, заробітна плата, індексація, соціальне страхування, пенсійна система, працівник, соціальна допомога.

The article provides a thorough analysis of the evolution of social security from early forms of mutual aid to modern comprehensive social protection systems. The study covers the key historical stages that influenced the formation and development of social systems, and also considers the impact of important historical events, such as the Industrial Revolution, the First and Second World Wars, on the transformation of social security.

The impact of the industrial revolution on the formation of the first social insurance systems is highlighted, as well as the role of the world wars in the expansion of social programs. The main focus is on the analysis of changes in the guiding principles of social security during different eras. From primitive forms of social assistance in primitive communities to organized state social protection systems, the authors highlight how socio-economic development, political reforms, and international initiatives have contributed to the evolution of social security principles.

The article also discusses the current challenges facing social security systems in the context of globalization, population aging, labor market changes, and environmental crises. The author emphasizes the need to adapt social security guidelines to new conditions and to find innovative solutions to ensure sustainable social development.

It is emphasized that the historical analysis of the social security guidelines allows identifying the key factors affecting the efficiency of social systems and can be useful for developing strategies for further development of social security.

It is concluded that the study of the historical aspect of social security guidelines provides important insights for understanding the dynamics of social systems and their adaptation to modern challenges, which contributes to the formation of more effective and sustainable models of social protection in the future.

Key words: social security, social protection, principles, wages, indexation, social insurance, pension system, employee, social assistance.

Вступ. Визначення, що дають учені поняттю «соціальне забезпечення», досить різноманітні. Однак основне значення і мету соціального забезпечення вони вбачають у реалізації права особи на гідне існування через забезпечення мінімального рівня життя. Один зі «стовпів» теорії соціального захисту населення – професор Оксфордського університету, державний і політичний діяч У. Беверідж – у своїй доповіді (1942 р.) визначив соціальне забезпечення саме як «забезпечення мінімального доходу у випадках безробіття, хвороби, аварій, звільнення через старість, запобігання збиткам від утримання інших людей, а також розв'язання проблеми особливих витрат, що виникають у разі народження, смерті, шлюбу».

Після Другої світової війни внаслідок поширення соціалістичних ідей та впровадження доктрини соціальної держави в розвинутих країнах поняття «соціальне забезпечення» набуло сенсу компоненти соціальної політики. У довоєнний період поняття «соціальний захист населення» отримало офіційне закріплення спочатку в законі про соціальний захист, що був прийнятий у рамках політики нового курсу Президента США Ф. Д. Рузвельта в 1935 р., а пізніше, в 1940-х рр., у документах МОП [1].

Виклад основного матеріалу. У розпал Великої депресії засновники сучасної системи соціального забезпечення зробили сміливий крок, створивши нову інституцію, яка, як вони сподівалися, буде повільно розвиватися, але назавжди. Вони хотіли зробити гідну старість досяжною для мільйонів американців, які інакше стали б залежними від своїх родин або від державної допомоги, коли стали б надто старими, щоб працювати, або не змогли б більше знайти роботу. Вони хотіли захистити утриманців робітників, надаючи страхування, щоб зробити смерть годувальника фінансово керованою. Вони хотіли покінчити з богадільнями, розподіляючи дохід від програми так, щоб забезпечити хоча б мінімально достатню допомогу кожному, хто регулярно сплачує внески. І, передбачаючи неминучість змін – включаючи можливу необхідність страхування від інших основних ризиків, таких як інвалідність і хвороба, – вони прагнули створити установу, засновану на принципах сталого розвитку [2].

Відповідно, вони дивилися на перспективу. Вони приділили значну увагу оцінці доходів і витрат програми на набагато довший період, ніж це зазвичай робилося в інших країнах, і це залишається актуальним і сьогодні. Період у 75 років, який зараз використовується для соціального забезпечення, набагато довший, ніж той, що використовується майже в усіх інших контекстах, від закордонних програм соціального страхування до формування федерального бюджету. Суть, як тоді, так і зараз, полягала не в тому, щоб робити вигляд, що хтось може точно знати, що станеться через 75 чи навіть 25 років; суть полягала в тому, що планувальники соціального забезпечення, беручи на себе виключно довгострокові зобов'язання, хотіли завжди дивитися досить далеко вперед, щоб передбачити необхідні вдосконалення і вчасно внести необхідні зміни, щоб зберегти цілісність програми.

Такий підхід добре себе зарекомендував. Законодавство 1935 і 1939 років створило базову структуру соціального забезпечення, і всі основні законодавчі акти відтоді можна розглядати як такі, що базуються на цій структурі: розширення охоплення все більшої кількості працівників, підвищення рівня захисту, додавання захисту від втрати доходу через довготривалу і повну втрату працездатності, забезпечення захисту людей похилого віку та інвалідів від дедалі більш некерованих витрат на медичне обслуговування, захист від розмивання доходу інфляцією і скасування всіх законодавчо встановлених відмінностей у ставленні до чоловіків і жінок [4].

Ці та багато інших досягнень і змін відбулися в рамках системи, що складається з дев'яти основних принципів. Соціальне забезпечення є універсальним; заробленим правом; пов'язаним із заробітною платою; заснованим на внесках і самофінансуванні; перерозподільчим; не пов'язаним із перевіркою доходів; індексованим із заробітною платою; захищеним від інфляції; обов'язковим. Як і в будь-якій системі, стабільність всієї структури залежить від внеску кожної складової, тому корисно розглянути ці принципи і те, як вони працюють разом [2].

1. Універсальність: покриття соціального забезпечення поступово розширювалося про-

тягом багатьох років, і зараз воно охоплює 96 зі 100 робочих місць у сфері оплачуваної зайнятості, причому у 1997 році внески робили понад 142 мільйони працюючих американців. Мета повної універсальності може бути досягнута шляхом поступового охоплення тих посад у державному та місцевому управлінні, які зараз не охоплені.

2. Зароблене право: соціальне забезпечення – це більше, ніж законодавчо закріплене право; це право, яке здобувається, причому право на виплати і розмір виплат залежать від минулого заробітку людини. Цей принцип чітко відрізняє соціальне забезпечення від соціальної допомоги і пов'язує програму, відповідно, з іншими заробленими правами, такими як заробітна плата, додаткові виплати та недержавні пенсії.

3. Залежність від заробітної плати: виплати за соціальним страхуванням пов'язані із заробітною платою, що посилює концепцію виплат як заробленого права і визнає, що існує взаємозв'язок між рівнем життя під час роботи і рівнем виплат, необхідним для досягнення гарантованого доходу на пенсії. За системою соціального забезпечення більш високооплачувані працівники отримують вищі виплати; менш оплачувані отримують більше за те, що вони сплачують.

4. Накопичувальна та самофінансована: той факт, що працівники сплачують цільові внески зі своєї заробітної плати до системи, також посилює концепцію заробленого права і дає платникам внесків моральне право на майбутні виплати, що виходять за рамки законодавчих зобов'язань. І, на відміну від багатьох зарубіжних систем, соціальне страхування повністю фінансується за рахунок спеціальних податків, головним чином тих, що вираховуються із заробітків працівників, а роботодавці сплачують відповідні суми, а самозайняті особи сплачують аналогічні суми. Вся вартість виплат плюс адміністративні витрати (менше одного відсотка від доходу) покривається без підтримки з боку державного бюджету. Такий підхід до самофінансування має кілька переваг. Він допомагає захистити програму від необхідності конкурувати з іншими програмами в річному загальному федеральному бюджеті – що є доречним, оскільки це унікальна довго-

строкова програма. Він запроваджує фінансову дисципліну, оскільки загальний цільовий дохід на соціальне забезпечення має бути достатнім для покриття всіх витрат на програму. І вона захищає від надмірної лібералізації: платники внесків виступають проти значного скорочення виплат, тому що вони мають право на виплати і платять за них, але вони також виступають проти надмірного збільшення виплат, тому що розуміють, що кожне збільшення повинно бути оплачене за рахунок збільшення внесків. Таким чином досягається напівавтоматичний баланс між бажанням мати більший захист і небажанням платити за нього більше.

5. Перерозподільча: однією з найважливіших цілей соціального забезпечення є виплата принаймні мінімально достатньої допомоги працівникам, які регулярно сплачують внески, незалежно від того, наскільки низькооплачуваними вони можуть бути. Це досягається за допомогою формули перерозподілу, яка передбачає виплату порівняно вищих виплат тим, хто отримує меншу заробітну плату. Формула має добрий сенс. Якби система повертала низькооплачуваним працівникам лише ті виплати, які вони могли б оплатити з власної заробітної плати, мільйони пенсіонерів опинилися б на соціальному забезпеченні, навіть якщо вони сплачували внески на соціальне страхування протягом усього свого трудового життя. Це зробило б роки сплати внесків на соціальне страхування більш ніж безглуздими, оскільки відрахування із заробітної плати зменшували б їхній дохід впродовж трудових років, не забезпечуючи на пенсії доходу, більшого за той, що можна було б отримати від соціальної допомоги. Формула перерозподілу вирішує цю дилему.

6. На відміну від соціальної допомоги, право на соціальне забезпечення не визначається поточними доходами та активами бенефіціара, а також розміром виплат. Це дуже важливий принцип. Саме відсутність перевірки нужденості дає можливість людям поповнювати свої заощадження і створювати приватні пенсійні плани, знаючи, що вони не будуть покарані скороченням виплат по соціальному забезпеченню через те, що вони організували собі додатковий дохід на пенсії. Відсутність перевірки доходів дозволяє соціальному забезпе-

ченню відігравати стабільну роль у створенні багаторівневої пенсійної системи, в якій приватні пенсії та особисті заощадження можуть бути побудовані на основі базового, визначеного захисту соціального забезпечення [5].

7. Індexсація заробітної плати: соціальне забезпечення є мобільним і слідує за працівником від роботи до роботи, а захист, що надається перед виходом на пенсію, зростає разом із зростанням заробітної плати. Виплати під час первинного отримання оновлюються відповідно до останніх заробітних плат, що відображає підвищення продуктивності праці, а отже, і загального рівня життя. Без цього принципу соціальне забезпечення незабаром почало б надавати виплати, які не відповідали б раніше досягнутому рівню життя.

8. Захищеність від інфляції: виплати по соціальному страхуванню захищаються від інфляції шляхом періодичного коригування прожиткового мінімуму (COLA), прив'язаного до індексу споживчих цін. Захист від інфляції є однією з найбільших переваг соціального забезпечення, яка відрізняє його від інших (крім федерального) пенсійних планів: жоден приватний пенсійний план не забезпечує гарантованого захисту від інфляції, а захист від інфляції за державними та місцевими програмами, де він взагалі існує, обмежений. Без COLA реальна вартість виплат по соціальному страхуванню з часом неухильно зменшуватиметься, як це відбувається у випадку з нескоригованими приватними пенсійними виплатами. Хоча положення про автоматичне коригування не було частиною початкового законодавства, важливість захисту виплат від інфляції була визнана, і з роками система фінансувалася таким чином, щоб забезпечити періодичне коригування для приведення виплат у відповідність до сучасної ситуації. Але це оновлення було зроблено лише з певним запізненням. Положення про автоматичне коригування було додано в 1972 році [3].

9. Примусовість: соціальне забезпечення змушує всіх нас робити внесок у власну безпеку в майбутньому. Добровільна система просто не працюватиме. Дехто з нас заощаджуватиме скрупульозно, дехто – час від часу, а дехто відкладатиме день розплати назавжди, змушуючи суспільство в цілому розплачуватися через

набагато менш бажану систему соціального захисту. За наявності обов'язкової програми можна уникнути проблеми несприятливого відбору – люди самі вирішують, коли і в якій мірі вони хочуть брати участь, залежно від того, наскільки сприятливими видаються їхні індивідуальні обставини (так само як і проблеми отримання достатнього фінансування для великої програми соціального захисту, що обслуговує електорат з обмеженим політичним впливом).

Необхідно зазначити, що у розпал Великої депресії потрібна була мужність, щоб запровадити систему, засновану на цих принципах. Велика депресія була часом величезних і нагальних потреб, але соціальне забезпечення було задумане як повільно зростаюче дерево, яке не могло забезпечити багато притулку в найближчій перспективі. Суть, однак, полягала в тому, що коли воно виросте, то буде достатньо сильним, щоб пережити як погані, так і добрі часи.

Накопичувальна пенсійна система потребує багато часу для розвитку, оскільки за визначенням ті, хто вже вийшов на пенсію, не мають права на пільги. Через п'ятнадцять років після запровадження програми лише 21 відсоток людей похилого віку отримували пільги, і лише в 1950-х роках політики почали бачити значні переваги в тому, щоб відстоювати покращення соціального забезпечення. І лише в 1960-х роках, через три десятиліття після прийняття закону, соціальне забезпечення почало мати значний вплив, виплачуючи достатньо високі та універсальні допомоги, щоб значно зменшити бідність серед людей похилого віку, інвалідів та тих, хто втратив годувальника. Після поправок 1972 року, які ще більше збільшили виплати і передбачили автоматичний захист від інфляції, соціальне забезпечення повністю взяло на себе заплановану для нього роль важливої основи багаторівневої пенсійної системи, в якій приватні пенсії та індивідуальні заощадження додаються до визначеного захисту соціального забезпечення [2].

Важливість цієї ролі важко перебільшити: сьогодні соціальне забезпечення є єдиним організованим пенсійним планом – єдиним гарантованим джерелом пенсійного доходу – щонайменше для половини робочої сили. І воно

є основою, на якій всі, хто має можливість, можуть будувати додатковий захист пенсій та індивідуальних заощаджень.

Треба говорити, що соціальне страхування стало і продовжує залишатися найпопулярнішою та найуспішнішою соціальною програмою в історії Америки, тому що її керівні принципи дозволяють їй працювати саме так, як вона призначена: як американський план захисту сім'ї.

Висновки. Досліджуючи історичний аспект керівних принципів соціального забезпечення ми робимо висновок про еволюцію **принципів соціального забезпечення**, оскільки протягом століть принципи соціального забезпечення зазнавали значних змін. Від примітивних форм взаємодопомоги в ранніх спільнотах до формування складних систем соціального захисту в сучасних державах, еволюція соціального забезпечення відображає загальний соціально-економічний розвиток суспільств.

Історичні події, такі як війни, економічні кризи, соціальні революції та демографічні зміни, суттєво впливали на розвиток соціального забезпечення. Зокрема, індустріальна революція та Перші і Другі світові війни стали каталізаторами значних реформ у цій сфері, що призвело до створення більш структурованих та всеосяжних систем соціального захисту.

Важливо також відзначити про те, що міжнародні організації, такі як Міжнародна організація праці (МОП) та Організація Об'єднаних Націй (ООН), відіграли важливу роль у встановленні загальноприйнятих стандартів і принципів соціального забезпечення. Їхні ініціативи та рекомендації сприяли гармонізації національних систем соціального захисту та забезпечили базовий рівень соціальних гарантій для громадян у різних країнах.

Таким чином, маємо констатувати, що відбулася інституалізація **соціального забезпечення**. Тобто з часом соціальне забезпечення стало інституціоналізованим елементом державної політики. Це проявляється у створенні спеціалізованих органів та інституцій, що займаються питаннями соціального захисту, а також у розробці та впровадженні нормативно-правових актів, які регулюють цю сферу.

Також важливо розуміти, що у сучасному світі системи соціального забезпечення стикаються з новими викликами, такими як глобалізація, старіння населення, зміни на ринку праці та екологічні кризи. Це вимагає адаптації керівних принципів соціального забезпечення до нових умов та пошуку інноваційних рішень для забезпечення стійкого соціального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян: навч. посіб. / Л. Б. Баранник. Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2010. 276 с.
2. Robert M. Ball THE NINE GUIDING PRINCIPLES OF SOCIAL SECURITY: WHERE THEY CAME FROM, WHAT THEY ACCOMPLISH. URL: <https://socialsecurityworks.org/2020/10/13/nine-guiding-principles-of-social-security/>
3. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України. *Україна: аспекти праці*. 2002. № 6. С. 30–36.
4. Міжнародні соціальні стандарти : навчальний посібник. Електр. вид. / авт.: А. М. Юшко, Н. М. Швець ; за заг. ред. В. В. Жернакова. Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 121 с.
5. Daykin, C. Financial Governance and Risk Management of Social Security. Presentation to ISSA General Assembly. September 2004.